

по спец. № 2130 “Иностр. яз.”] / В. А. Кухаренко. – 2-е изд., перераб. – М. : Просвещение, 1988. – 192 с.

3. Тураева З. Я. Лингвистика текста: (Текст: структура и семантика) : [учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. № 2103 “Иностр. яз.”] / З. Я. Тураева – М. : Просвещение, 1986. – 127 с.
4. Джерело наочних ілюстрацій використаних у схемі – http://www.tione.ru/_ph/19/2/204669284.jpg та Microsoft Office Online.

Кротенко Л. Б. Современный связный текст в свете антропоцентрической парадигме.

Тема статьи посвящена вопросу взаимозависимости Текста и Человека в пространстве языка в современном понимании. Автор статьи предлагает попытку собственного анализа причин такой взаимозависимости, определяет особенности текста в узко направленном аспекте категории связности как существенного рычага в установлении правильного взаимодействия Текста и Человека. Схематическое изображение призвано наглядно иллюстрировать данный процесс.

Ключевые слова: текст, дискурс, категория связности, антропоцентризм.

Krotenko L. B. Modern coherent text in anthropocentric paradigm.

A theme of the article is devoted to the interdependence of the Text and the Human in the space of language in modern sense. The author offers his own attempt to analyze the causes of such interdependence, defines features of the text in a narrow directional aspect of the coherence category, where the last one is an essential lever in establishing the correct interaction between the Text and the Human. Schematic representation aims to illustrate the process clearly.

Keywords: text, discourse, coherence category, anthropocentrism.

Куранова С. І.

Національний університет “Києво-Могиллянська академія”

ОСОБЛИВОСТІ МІЖПРОПОЗИТИВНОЇ СЕМАНТИКИ ТЕКСТІВ ІНТЕРВ'Ю В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

У статті розглянуто особливості міжпропозитивної семантики текстів інтерв'ю в англійській та українській мовах. Визначено певні типові риси публічних дискурсів в англійській та українській мовах. Автор, аналізуючи міжпропозитивні відношення в текстах інтерв'ю, вивчає також індивідуальний аспект їх використання.

Ключові слова: дискурс, дискурс-аналіз, пропозиція, мовленнєвий акт, мовленнєвий хід, мовленнєва подія, міжпропозитивні відношення.

Дослідження семантики дискурсу в комунікативно-функціональному аспекті передбачає аналіз структури його змісту та відповідних способів його оформлення. Характерною ознакою такого підходу є фокусування уваги не на слові як основній одиниці семантики тексту, а на реченні-висловленні. При вивченні внутрішньомовних зв'язків дискурсу увага зосереджується на реченні, що є не абстрактною, ізольованою одиницею, а одиницею реальної комунікації, дискурсу (тобто реченні-висловленні). Головною одиницею семантичного комунікативно-функціонального дослідження дискурсу є

пропозиція, яку науковці, зокрема Ю. С. Степанов, розуміють як інваріантний зміст кількох логічно еквівалентних речень, або як предикацію [6]. У лінгвістичному сенсі поняття “пропозиція” зручне для вивчення плану змісту висловлення і характеризує семантичну структуру, що відображає когнітивний зміст висловлення і може з’єднуватися з будь-якою пропозиційною установкою. Семантичні відмінності між пропозиціями є основою семантичних способів побудови дискурсу. Дослідження взаємовідношень форми і змісту мовних знаків комунікативного рівня є аналізом речень і послідовності речень як семантичних компонентів актів мовленнєвого повідомлення. За визначенням Ю. С. Степанова, речення – це висловлення поза ситуацією і контекстом, а висловлення – це реально проголошене речення в реальній ситуації спілкування [6]. Для такої одиниці вживається також термін “речення-висловлення” [5, с. 4]. Референтами речень-висловлень можуть бути предметна статична або динамічна ситуація, стан зовнішнього середовища, розумова дія, психічна ситуація, суб’єктивна оцінка, комунікативні процеси, все розмаїття об’єктивного та суб’єктивного у навколишньому світі.

Наукова новизна пропонованої статті полягає у застосуванні в зіставному дослідженні міжпропозитивного рівня аналізу. Це, на наш погляд, є можливим завдяки універсальній логіко-семантичній природі таких відношень в різних мовах.

Метою статті є опис особливостей міжпропозитивної семантики текстів англомовного та україномовного інтерв’ю у зіставному аспекті. Мета статті зумовила її завдання: провести кількісний аналіз застосування певних типів міжпропозитивних відношень при формуванні текстів англомовного та україномовного інтерв’ю.

Т. ван Дейк зазначає, що кожний рівень опису дискурсу має свої власні, усталені поняття [7]. У дискурсивній семантиці використовується спеціальний термін для визначення змісту мінімальної комунікативної одиниці (висловлення) – пропозиція. Дискурсивний синтаксис зосереджується на формальній структурі речень, дискурсивна семантика вивчає структуру пропозицій та відношення між ними у дискурсі. Тут виявляється принцип дискурсивної відносності: на пропозиції впливають попередні пропозиції у тексті або розмові. На семантичному рівні важливим є питання зв’язності (послідовності), себто як значення пропозицій пов’язані одне з одним у дискурсі. Можна вивчати відношення між пропозиціями, що йдуть одна за одною в тексті (мікрорівень аналізу) або вивчати загальні значення в дискурсі в цілому (макрорівень аналізу). В обох випадках досліджується семантичне наповнення дискурсу. Зосередимося на мікрорівневому аналізі дискурсу.

Метою такого мікрорівневого аналізу стало визначення спільних та відмінних рис американського та українського публічних дискурсів.

Матеріалом для аналізу стали інтерв’ю публічних особистостей:

американського лінгвіста, політолога Ноама Хомського (Noam Chomsky – The High Times Interview with Noam Chomsky – by T. A. Sedlak, July 29, 2011) та української письменниці, есеїста, літературного критика Оксани Забужко (Мене непокоять морди при владі, але ще більше – неприємність нації. – Уніан, 13.02.2012, Оксана Климончук). Дискурси цих особистостей до певної міри є взірцевими у відповідних спільнотах.

Поняття пропозиції дає можливість описати план змісту одиниці мовлення. До семантичних відношень входить не менше двох пропозицій, і мета відповідного семантичного дискурсивного аналізу – визначити не тільки певний тип відношень між пропозиціями, але й окреслити дискурсивну значущість кожного з елементів відношення. Такий опис дає можливість створити системно-орієнтовану класифікацію семантичних та лексико-синтаксичних прийомів, тактик, стратегій, що лежать в основі динамічного розгортання дискурсу.

Спираючись на такий аналіз, можна створити класифікацію семантичних та лексико-семантичних прийомів, тактик і стратегій, які здатні продемонструвати співвідношення розгортання змісту дискурсу та продукування відповідних лексико-синтаксичних засобів тієї чи іншої мови.

Класифікація міжрівневих семантичних відношень була запропонована П. В. Зернецьким [1, с. 67-88] і вже застосовувалася у вітчизняних дослідженнях дискурсу [3, с. 102-112; 4, с. 178-184]. Слід зазначити, що семантичні міжпропозиційні відношення можуть бути складнішими від типів, які були запропоновані, і дуже часто є комбінаціями останніх. Таким чином, запропоновані типи міжпропозиційних відношень можуть вважатися елементарними.

Розрізняють вісім семантичних міжпропозиційних відношень: 1) семантичні міжпропозиційні відношення тотожності; 2) семантичні міжпропозиційні відношення еквівалентності; 3) семантичні міжпропозиційні відношення порівняння; 4) семантичні міжпропозиційні відношення контрасту; 5) семантичні міжпропозиційні відношення “ціле-частина”; 6) просторові міжпропозиційні відношення; 7) часові (темпоральні) міжпропозиційні відношення; 8) семантичні міжпропозиційні відношення імплікації.

Семантичні міжпропозиційні відношення тотожності характеризуються повним повторенням усіх елементів попереднього мовленнєвого акту в кожному наступному. Таке повторення може бути імпліцитним та експліцитним. Мовленнєві акти, які пов'язані з семантичними міжпропозиційними відношеннями тотожності, можуть бути розміщені в дискурсі як контактено, так і дистантно.

Семантичні міжпропозиційні відношення еквівалентності ґрунтуються на збереженні загального обсягу інформації про навколишній світ. Для цих відношень характерне неодноразове згадування у дискурсі однієї і тієї ж події, факту, необхідне з погляду адресанта. Виокремлюють три підтипи цієї еквівалентності.

1. Екстенціональна еквівалентність, що вживається у разі заміни за допомогою займенників або слів-заступників. У цьому випадку відношення еквівалентності характеризують як засоби емфазі. Такі відношення можливі також у разі перефразування попереднього мовленнєвого акту в наступний за допомогою синонімів.

2. Іntenціональна еквівалентність, що включає випадки варіювання предиката пропозитивної установки наступного мовленнєвого акту стосовно відповідного компонента попереднього мовленнєвого акту.

3. Екстенціонально-інтенціональна еквівалентність, що включає також дискурсивні маркери на позначення комунікативно-прагматичного компоненту наступного речення.

Семантичні міжпропозиційні відношення порівняння призначені для реалізації автором наміру відобразити подібність між об'єктами опису. Відношення порівняння у дискурсі можуть вступати у взаємодію з іншими типами семантичних міжпропозиційних відношень. Іноді вони використовуються разом з відношеннями контрасту, оскільки об'єкти порівняння мають як спільні риси, так і розбіжності.

Семантичні міжпропозиційні відношення контрасту побудовані на протиставленні, як правило, двох об'єктів, що мають семантичний статус пропозиції. Такі пропозиції можуть бути об'єднані в одну складну пропозицію, яка має спільну для них базу протиставлення.

Контрастні міжпропозиційні семантичні відношення мають кілька підтипів:

1) рівноелементний контраст, куди входять елементи пропозицій, референти яких мають однаковий кількісний та якісний статус;

2) контраст виключення, що базується на протиставленні пропозицій з референтами різного кількісного статусу, результатом якого є виключення певної частини визначеної множини;

3) контраст уточнення, у якому один з елементів репрезентований у негативній формі, що включає заперечувальне слово або словосполучення, а інший елемент є коригуючим, але не антонімічним.

Семантичні міжпропозиційні відношення "ціле – частина" характеризують як найбільш поширені й важливі у плані організації тексту і тлумачать як центральний тип семантичних міжпропозиційних відношень у дискурсі. Це пояснюється тим, що, згідно з традиційними логічними дефініціями, існують два головні способи мислення: індуктивний та дедуктивний. Отже, можна виокремити індуктивний та дедуктивний шляхи викладення змісту в дискурсі, які становлять відношення "ціле–частина" та "частина – ціле". Семантичні міжпропозиційні відношення "ціле–частина" можуть бути представлені комбінаціями з іншими типами семантичних міжпропозиційних відношень і розділені на два підтипи: семантичні відношення ілюстрування та семантичні відношення переліку. Семантичні відношення ілюстрування можуть бути названі відношеннями "теза –

приклад". Тому можна стверджувати, що в основі семантичного способу наведення прикладу або ілюстрації лежать семантичні відношення "ціле – частина".

Просторові міжпропозиційні семантичні відношення характеризуються організацією змісту дискурсу за допомогою зображення місцезнаходження явищ у просторі. Такий семантичний спосіб розгортання змісту дискурсу можна визначити як просторову контекстуалізацію. У дискурсі такого типу пропозиції пов'язані за допомогою когнітивної змінної "простір".

Часові (темпоральні) відношення зв'язують пропозиції в тексті за допомогою когнітивної змінної "час". Такі відношення враховують послідовність опису подій у часі. Якщо перелік подій у тексті організований згідно з їх послідовністю в часі, то він називається хронологічною часовою послідовністю, а семантичні відношення між пропозиціями у тексті можуть бути визначені як хронологічні часові (темпоральні) відношення. Якщо перелік подій у тексті не відповідає реальному порядку їхньої послідовності в часі, то він може бути названий ахронологічним, а відношення між пропозиціями – ахронологічними часовими відношеннями.

Семантичні відношення імплікації розуміють як такі, що пов'язують пропозиції з авторською оцінкою. Взаємодія певних явищ навколишнього світу, їх успішність або неуспішність визначається адресантом. Успішними, або актуалізованими, є відношення, один з елементів яких реально впливає на інший. Це відношення каузативності: "причина – результат", "засіб – результат", "підстава – висновок".

Кожне з аналізованих інтерв'ю характеризується як мовленнєва подія. Мовленнєва подія є наймасштабнішою одиницею мовленнєвої діяльності, яку в більшості випадків досить легко ідентифікувати. Інколи в дискурс-аналізі її називають "інтерація". Типові приклади мовленнєвої події – це засідання парламенту, ділова нарада, бесіда, урок у школі, лекція, інтерв'ю тощо. В межах мовленнєвої події функціонують такі одиниці, як мовленнєвий акт, мовленнєвий крок, мовленнєвий хід. У більшості випадків мовленнєвому акту відповідає мінімальна самостійна одиниця мовлення – просте речення, яке традиційно виокремлюється в теорії мовленнєвих актів як його мовленнєвий відповідник.

Мовленнєвий хід відрізняється від мовленнєвого акту своєю функцією щодо початку, продовження та розвитку дискурсу в цілому. У зв'язку з цим розрізняються такі їх типи: ті, що ініціюють, продовжують, підтримують, обрамовують, закривають, відповідають на мовленнєвий акт або фіксують його, а також метакомунікативний та інші ходи. Мовленнєвому ходу в мовленні, як правило, відповідає завершена послідовність речень, у письмовому тексті – абзац, а в системі передавання усного мовлення – репліка. Мовленнєвий хід складається з мовленнєвих кроків – завершеної у смисловому плані послідовності мовленнєвих актів. До них належать не тільки послідовності мовленнєвих актів, але й складні мовленнєві акти [2].

Інтерв'ю Н. Хомського складається з восьми мовленнєвих ходів. Кожний мовленнєвий хід містить відповідні мовленнєві кроки. У інтерв'ю Н. Хомського в межах мовленнєвого ходу середня кількість мовленнєвих кроків дорівнює одному – двом, максимальна кількість мовленнєвих кроків дорівнює шести (зустрічається лише 0 раз). Інтерв'ю Н. Хомського характеризується “плавною” зміною комунікативних ролей (від інтерв'юера до мовця). Н. Хомський широко використовує метакомунікативні сигнали (або сигнали фатичної метакомунікації), наприклад, *let's, well, furthermore, anyway, after that* тощо. В цьому інтерв'ю метакомунікативні сигнали в більшості випадків використовуються на початку мовленнєвого кроку, себто їх можна вважати показниками теми, елементами дейксису дискурсу.

В межах кожного з мовленнєвих кроків визначено типові міжпропозиційні відношення. Для інтерв'ю Н. Хомського найбільш характерні відношення ціле – частина (здебільшого реалізуються їх підтипи теза – приклад, приклад – висновок, несуворий перелік). Окрім відношень ціле – частина, застосовані також відношення контрасту, порівняння, еквівалентності, незначною мірою – часові. Мовленнєві ходи в інтерв'ю Н. Хомського завершуються пропозиціями класу частина – ціле (підтип теза – висновок). Наприклад: *So there are two possibilities: Either those conducting the Drug War are lunatics, or they have another purpose.*

Таким чином, основні риси інтерв'ю Н. Хомського:

- 1) чіткі зв'язки між мовленнєвими ходами та мовленнєвими кроками;
- 2) наявність структурних рамкових елементів, показників теми;
- 3) розташування пропозицій за схемою ціле – частина – ціле, тобто введення інформації – роз'яснення її – підсумовування.

Інтерв'ю О. Забужко складається з двадцяти одного мовленнєвого ходу. В межах одного мовленнєвого ходу в середньому два – три мовленнєвих крока, хоча зустрічаються мовленнєві ходи з шістьма – вісьмома мовленнєвими кроками. В цілому, на відміну від інтерв'ю Н. Хомського, в інтерв'ю О. Забужко мовленнєві ходи є не такими рівнозначними (представлені як надкороткі, так і наддовгі). Для цього інтерв'ю не характерне використання метакомунікативних сигналів.

В межах кожного з мовленнєвих кроків визначено типові міжпропозиційні відношення. Для інтерв'ю О. Забужко найбільш характерне використання відношень імплікації з аксіологічним забарвленням, найпоширенішими з яких є типи причина – наслідок, теза – аргумент. Наприклад: *А щодо самого вірша... Знаєте, мені навіть децю шкода Винничука, тому що в нього є насправду гарні твори, є прекрасні оповідання (дуже люблю його ранні оповідання), він чимало доброго зробив для популяризації нашої забутої культурної спадщини, – і в результаті в шістдесят років отримати всенародне визнання як автор віршика, що його міг би написати будь-який шістнадцятирічний блогер...*

Тобто мені за нього як за письменника трохи прикро.

В інтерв'ю О. Забужко застосовуються також відношення частина – ціле, хоча на відміну від інтерв'ю Н. Хомського, ці відношення не є домінантними. Ще О. Забужко використовує семантичні міжпропозиційні відношення контрасту, часові (переважно з прозорою референцією).

Таким чином, основні риси інтерв'ю О. Забужко:

- 1) певна нерівномірність структури мовленнєвих ходів;
- 2) широке використання семантичних міжпропозитивних відношень імплікації, в яких наявний аксіологічний компонент.

Запропонований тип аналізу дає можливість прослідкувати певні загальні особливості окремих національних дискурсів. З цієї позиції дискурс Н. Хомського несе в собі риси, загально уживані для США – країни з високорозвинутою традицією викладання риторики у середній та вищій школі. Серед таких рис назвемо, зокрема, побудову мовленнєвих ходів та мовленнєвих кроків за допомогою сталих семантичних рамкових конструкцій (теза – результат – висновок, теза – пояснення / ілюстрація тощо). Характерними рисами конкретної мовної особистості є майстерне виокристання сигналів фатичної метакомунікації. Ця риса досить чітко зараховує мовця до високопрофесійних викладачів вищої школи США.

Характерними рисами українськості дискурсу О. Забужко є домінування оцінних суджень. Імплікативність як риса конкретної мовної особистості О. Забужко вказує на “не педагогічний”, а “художній” спосіб викладення змісту дискурсу.

Л і т е р а т у р а :

1. *Зернецкий П. В.* Речевое общение на английском языке (Коммуникативно-функциональный анализ дискурса) / П. В. Зернецкий. – К. : Лыбидь, 1992. – 144 с.
2. *Карабан В. И.* Сложные речевые акты как речевые единицы : автореф. дис. доктора филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки”; 10.02.19 / В. И. Карабан. – К., 1989. – 39 с.
3. *Куранова С.* Из чого складається ситуація? (Семантичні відношення нерівнозначності у дискурсі зовнішньополітичної замітки) / С. Куранова // Іноз. мови в навч. закл. – 2004. – № 4 (10). – С. 102-112.
4. *Куранова С.* У пошуках смислових зв'язків: (семантичні відношення рівнозначності у дискурсі зовнішньополітичної замітки) / С. Куранова // Іноз. мови в навч. закл. – 2004. – № 2(8). – С. 178-184.
5. *Почепцов Г. Г.* Конструктивный анализ структуры предложения / Г. Г. Почепцов. – К. : Вища шк., 1971. – 191 с.
6. *Степанов Ю. С.* Имена, предикаты, предложения : Семиологическая грамматика / Ю. С. Степанов. – М. : Наука, 1981. – 360 с.
7. *Dijk T. A. van.* The study of discourse / Dijk T. A. van. // Discourse as structure and process. – London : SAGE Publications, 1997. – Vol. 1 – P. 1-34.

Куранова С. И. Особенности межпропозитивной семантики текстов интервью в английском и украинском языках.

В статье рассмотрены особенности межпропозитивной семантики текстов английских и украинских интервью. Определены типичные черты публичных дискурсов в английском и украинском языках. Автор, анализируя межпропозициональные отношения в текстах интервью, изучает также индивидуальный аспект их использования.

Ключевые слова: дискурс, дискурс-анализ, пропозиция, речевой акт, речевой ход, речевое событие, межпропозитивные семантические отношения.

Kuranova S. I. Peculiarities of the interpropositional semantics of English and Ukrainian interviews.

The article is dedicated to the comparative description of the interpropositional semantic relations in the American and Ukrainian public discourses of their eminent representatives correspondingly Noam Chomsky and Oksana Zabuzhko. National and personal discourse traits are singled out.

Keywords: discourse, discourse-analysis, proposition, speech act, speech move, speech event, interpropositional semantic relations.

Летючая Л. П.

Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды

РОЛЬ ЗАГОЛОВКА В ЛИНГВИСТИЧЕСКОМ АНАЛИЗЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА (теоретическое обоснование)

Рассматриваются общие проблемы лингвистического анализа художественного текста. Внимание акцентируется на некоторых аспектах анализа заголовка как одной из позиций концептуального пространства художественного текста.

Ключевые слова: концептуальное пространство, семантическое пространство, заголовок, текстовый знак, языковой знак, интертекстуальная функция заголовка, внутритекстуальная функция заголовка.

Поворот в лингвистике в сторону антропоцентризма стимулировал популярность текста как номинального предмета исследования и широкое обсуждение проблем текстового анализа, активизировал интерес к явлениям категоризации и концептуализации. Смена научных парадигм привела к закономерному терминологическому “перевороту”: *дискурс, дискурсный анализ, концепт, концептуальное пространство* и т.д.

Любой текст создаётся в соответствии с некоторыми правилами и в соответствии с определёнными правилами существует в восприятии языковой личности. Например, в нём наличествуют сильные позиции – *заголовок, начало, конец*.

На наш взгляд, отдельного внимания при осуществлении лингвистического анализа художественного текста заслуживает позиция – анализ семантики *заголовка*.